

พุทธธรรม : วาทกรรมท่ามกลางความขัดแย้งในสังคมไทย
BUDDHIST DOCTRINES : DISCOURSE IN THE MIDST OF CONFLICTS
IN THAI SOCIETY

พระครูสังฆรักษ์ศุภณัฐ ภูริวัตมโน*
 PhrakruSangkarak Suphanut Puriwatano

บทคัดย่อ

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์สาเหตุของความขัดแย้งล้วนแล้วเกิดจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ทั้งในส่วนของปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ล้วนแล้วประกอบด้วย ความขัดแย้งด้านข้อมูล ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม ประการสำคัญของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับคนในสังคมไทย ขณะนี้มาจากความแตกต่างทางความคิดซึ่งล้วนแต่มีเจตนาที่ดีต่อชาติบ้านเมืองด้วยกันทั้งสิ้น จึงจำเป็นที่ประเทศไทยจะต้องยุติความขัดแย้งและสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ ซึ่งถ้าหากปล่อยไว้ปัญหาความขัดแย้งจากจุดเล็กๆ อาจจะทำให้เกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งที่ใหญ่ แผ่ขยายเป็นวงกว้าง ตลอดจนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยมและโครงสร้างที่มีความขัดกัน ไม่ลงรอยกัน หรือแตกต่างกัน จนก่อให้เกิดการบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันเมื่อมองความขัดแย้งผ่านมุมมองของธรรมถือว่าอยู่ในระดับโลกียธรรมเท่านั้น

คำสำคัญ: พุทธธรรม, ความขัดแย้ง, สังคมไทย

ABSTRACT

Human beings' conflicts have been induced by different internal and external factors, which are concerned with information-offering, stake-holding, interpersonal interaction, organizational structures, and social values. Most importantly, political conflicts are mostly found in the Thai society resulted from the Thais' good attitudes on Thai government. Thus, these worse conflicts appeared in Thailand must be given up, and their reconciliation should be more unified with the Thai social contexts. Unfortunately, these different conflicts were ignored so that a great deal of conflicts has expanded more increasingly. It was, overall, viewed that human beings' different needs, views, practice, values, and

* สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

conflict structures caused their disagreement and controversy so that Buddha doctrines could be only solved with human beings' conflicts.

Key words: Buddhist Doctrines, Conflict, & Thai Society

1. บทนำ

สังคมทุกชนชั้นย่อมหลีกเลี่ยงความขัดแย้งไม่ได้ ความขัดแย้งถือเป็นเรื่องปกติ ความขัดแย้งดังกล่าวสามารถหาข้อยุติได้ในระบบกลไกที่มีอยู่ในสังคม แต่เมื่อใดก็ตามที่ความขัดแย้งถึงขั้นวิกฤตที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ผู้คนในสังคมก็จะถูกจำกัดทางเลือกหรือมีทางเลือกในการแก้ไขปัญหาลดลง ในทัศนคติของผู้เขียนการแก้ไขมีอยู่สองวิธี คือ การแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธี และด้วยการเจรจาหรือไกล่เกลี่ย ถ้าไม่เช่นนั้นก็ต้องแก้ไขความขัดแย้งด้วยการใช้กำลังหรือความรุนแรง เมื่อมีการใช้กำลังในการต่อสู้ อีกฝ่ายย่อมเกิดความพ่ายแพ้ ผู้ชนะก็จะสร้างระเบียบใหม่ขึ้นมาเพื่อครอบงำสังคม ในกรณีที่ไม่สามารถเอาชนะได้ทั้งสองฝ่ายอาจจะเกิดการแตกแยกออกเป็น 2 หรือสามส่วน ของหน่วยในสังคม

นักสังคมวิทยา (Social Theorists) มองว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animals)” การที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคมได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยด้านต่างๆ เช่น ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านชีวภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง และสังคมเคยตั้งข้อสงสัยว่า ความต้องการเข้าไปมีบทบาทหรือมีความสัมพันธ์กับความขัดแย้งได้อย่างไร ก็เพราะมนุษย์และสังคมไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ของธรรมชาติของความอยากหรือความต้องการ จึงทำให้ติดกับดักของความขัดแย้ง (รอฮิม ปรามาส, 2547, หน้า 36) รากฐานความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวสืบเนื่องมาจากชาติพันธุ์-ชาตินิยม ลัทธิเผ่าพันธุ์-ลัทธิเชื้อชาตินิยม (Ethnocentrism) และการยึดหลักโดยเน้นศาสนาของตนเองเป็นศูนย์กลาง (Religion Centric) นั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งในปัจจุบัน ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนแล้วสัมพันธ์กับความอยาก โดยเฉพาะความอยากมี อยากได้ อยากเป็น ในทางพระพุทธศาสนา (Thoresten Sellin, 1938, p.19)

สังคมโลกต่างให้การยอมรับว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติ พระศาสดาทรงมองว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม ธรรมชาติของมนุษย์ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ พระองค์ทรงนำคำว่า “ทุกข์” ใน “ไตรลักษณ์” และพยายามตอกย้ำว่า “เราสอนเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์” ขึ้นมาเพื่ออะไร ในขณะที่เดียวกันคำสอนเรื่อง “ความทุกข์” คือ “ความขัดแย้ง” ของชีวิตซึ่งเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ เข้าใจ ถ้าเป็นเช่นนั้นมนุษย์ควรจะกำหนดรู้และและควรมีท่าทีต่อความขัดแย้งอย่างไรจึงจะดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขและมีความสุขบนโลกของความแตกต่างที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน ในการเขียนบทความในครั้งนี้ ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านวิเคราะห์หลักธรรมอะไรบางอย่างที่นำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้ง หรือว่า หลักธรรมเป็นเพียงวาทกรรมที่คนในสังคมประดิษฐ์ขึ้นมาใช้เพียงเพื่อตอบสนองปัญหาของบุคคลในสังคม

ในทัศนะของผู้เขียนจึงมองว่าความขัดแย้งเป็นการกระทำที่ไม่ลงรอยกัน หรือต่อต้านกัน นอกจากนี้ยังรวมถึงสภาพการณ์ที่ทำให้บุคคลทั้งสองฝ่ายตกอยู่ในสถานะที่ไม่สามารถจะตัดสินใจหรือตกลงหาข้อยุติอันเป็นที่พอใจหรือเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายได้ หากปล่อยไว้ไม่หาทางทำความเข้าใจก็อาจจะก่อให้เกิดความแตกแยก เกิดความอิจฉาริษยา ซึ่งมีผลกระทบไปถึงความเสื่อมโทรมของบุคคลและสถานะตลอดทั้งสถาบันอีกด้วยซึ่งหมายถึงความขัดแย้งในแง่ลบแต่ถ้าเป็นความหมายของความขัดแย้งในทางบวกก็จะเกิดผลที่ดีในเชิงสร้างสรรค์

2. สังคมไทยกับความขัดแย้งที่เรื้อรัง

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย มิใช่เพิ่งเริ่มในปัจจุบัน ถ้ามองย้อนกลับไปจะเห็นได้ว่าความขัดแย้งนั้นได้มีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งความขัดแย้งในอดีตเรามักจะใช้เป็นอุทาหรณ์ ดังปรากฏในบทเพลง “อิฐเก่าเล่าตำนาน” ของ ชินกร ไกรราช ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นักร้องเพลงลูกทุ่ง) กล่าวว่า

“ยุคใดใดไทยสามัคคี ไพรีหวาญดา
ยุคไหนในพารา ริษยาแตกแยกกัน
เครือญาติหวาดระแวง เนื่องจากแย่งครองเขตชั้น
ดุจช้างที่ชนกัน หย้าแพรกนั้นย่อมล้มตาย”

ปัญหาความขัดแย้งนั้นก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อทุกภาคส่วนและเมื่อกล่าวถึงสาเหตุแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งดังกล่าวถูกกระพือให้เป็นความขัดแย้งร้ายลึกระหว่างประชาชนจนลุกลามไปทุกที่ ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ในบรรดาเพื่อนฝูงที่ทำงาน ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมาสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทำให้ประเทศขาดความมั่นคงและสูญเสียโอกาสในการแข่งขัน ปัจจัยสำคัญดังกล่าวข้างต้นถือเป็นความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่คนในชาติไทยจะต้องเน้นเรื่องของความเมตตาเป็นสำคัญ หันหน้าเข้าหากันเพื่อเปลี่ยนแปลงวิกฤตให้เป็นโอกาสที่จะสร้างความสงบสุขและสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในชาติและนักลงทุนในต่างประเทศ (ศุภกฤต เทศกำจร, 2560, หน้า 133)

ประการสำคัญของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับคนในชาติขณะนี้มาจากความแตกต่างทางความคิดซึ่งล้วนแต่มีเจตนาที่ดีต่อชาติบ้านเมืองด้วยกันทั้งสิ้น จึงจำเป็นที่ประเทศไทยจะต้องยุติความขัดแย้งและสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ ซึ่งถ้าหากปล่อยไว้ปัญหาความขัดแย้งจากจุดเล็กๆ อาจจะทำให้เกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งที่ใหญ่แผ่ขยายเป็นวงกว้าง ยกตัวอย่าง ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เช่น กรณีเขื่อนแก่งเสือเต้น ปัญหาชาวเขา กรณีโรงไฟฟ้าขยะ-ลิกไนต์ นิคมอุตสาหกรรมลำพูน ปัญหาโครงการจัดการที่ดินเพื่อ

การเกษตร ประกอบกับการใช้ความรุนแรงในกรณีเขื่อนปากมูล การลอบฆ่าผู้นำทั้งกรณีต่อต้านโรงโม่หินจังหวัดเลย กรณีต่อต้านโรงงานกำจัดกากอุตสาหกรรม (เจนโก้)

จากข้อความข้างต้นผู้เขียนสามารถสรุปความขัดแย้ง ได้ 4 ประเด็นคือ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านการบริหาร และด้านบทบาททหารในทางการเมือง ซึ่งประเด็นต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากความเลื่อมล้ำในสังคมที่ขยายวงกว้าง การยึดติดในระบบอุปถัมภ์ การเล่นพรรค เล่นพวก พ้องตลอดจนสภาพปัญหาในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นทำให้เกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ อย่างรุนแรงและทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ และการไม่เห็นคุณค่าและการไม่ยึดมั่นในกระบวนการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งในระบอบประชาธิปไตย แต่แก้ปัญหาโดยใช้อำนาจในการครอบงำ ทั้งทางด้านความคิด การใช้ความรุนแรง ตลอดจนการใส่ร้ายป้ายสี

3. ความขัดแย้งในความหมายทางพุทธธรรม

โดยทั่วไปแล้วคำว่า “ขัดแย้ง” หมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนใจ การไม่ลงรอยเดียวกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 176) ในทางพระพุทธศาสนาความขัดแย้งเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมระดับต่างๆ จากความขัดแย้งภายในจิตใจก็กลายเป็นความขัดแย้งภายนอกจิตใจ และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งจะสะท้อนออกมาในพฤติกรรมต่างๆ เช่น ความขัดแย้งในลักษณะของความบาดหมาง ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจหรือจิตเกิด ความแปลกแยกภายในทำให้เกิดอารมณ์ต่างๆ เช่น การดูหมิ่น เหยียดหยาม ส่อเสียดทำให้ผู้อื่นเกิดความเสื่อมเสียและอาจรุนแรงถึงขั้นทำร้ายร่างกาย

ความขัดแย้งในมุมมองของธรรมเป็นความหมายในระดับโลกียธรรมเท่านั้น คือการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยมและโครงสร้างที่มีความขัดกัน ไม่ลงรอยกัน หรือแตกต่างกัน จนก่อให้เกิดการบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน โดยรวมแล้วความขัดแย้งตามมุมมองของธรรม มีหลายนัยด้วยกัน ได้แก่

1. ความขัดแย้งในความหมายของบาดหมาง หรือในภาษาบาลี เรียกว่า “ภณฺทน” มักเป็นอาการที่เกิดขึ้นภายในจิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหลังจากนั้นจะสำแดงออกเป็นความขัดแย้งในลักษณะอื่นๆ ต่อไป

2. ความขัดแย้งในความหมายของการทะเลาะ หรือในภาษาบาลี เรียกว่า “กลห” เป็นการทะเลาะเป็นอาการที่คู่กรณีได้แสดงออกทางกาย เช่น การตบตี ชกต่อย หรือการทำร้ายร่างกายในลักษณะต่างๆ และการแสดงออกทางวาจา เช่น การดูหมิ่นเหยียดหยามคู่กรณี หรือด่าคู่กรณี เป็นต้น

3. ความขัดแย้งในความหมายของการแก่งแย่ง หรือในภาษาบาลี เรียกว่า “วิคฺคห” กิริยาอาการที่คู่กรณีใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการแย่งชิงหรือฉกชิงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยกาย วาจา และใจ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามรักษาจุดยืนของตนเองโดยมิได้สนใจจุดยืนของคนอื่น

4. ความขัดแย้งในความหมายของการวิวาท หรือในภาษาบาลี เรียกว่า “วิวาท” การวิวาทนั้นเป็นผลต่อเนื่องจากคู่กรณีพยายามที่จะยึดถือและยึดมั่นในจุดยืนของตนเอง หรือบนพื้นฐาน

ของความชอบของตัวเอง แล้วจึงพูดหรือนำเสนอวิธีการที่ต่างกันไป เมื่อต่างฝ่ายต่างพยายามจะยืนยันในวิธีการของตัวเอง โดยการให้เหตุผลเพื่อย้ำถึงจุดยืนของตนเอง

5. ความขัดแย้งในความหมายของ การมุ่งร้ายกัน หรือในภาษาบาลี เรียกว่า “เมธคา” คือพฤติกรรมที่ส่องแสงให้เห็นถึงความรุนแรงที่ปรากฏ ที่ก่อตัวจากการวิวาทที่คู่กรณีเกิดอารมณ์ชั่ววูบ จึงตัดสินใจฆ่ากันหรือทำร้ายกันด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งจนทำให้คู่กรณีเสียชีวิตหรือได้รับบาดเจ็บอย่างรุนแรง

6. ความขัดแย้งในความหมายของ การถกเถียงกัน หรือในภาษาบาลี เรียกว่า “โวหาร” ถ้อยคำที่นำไปสู่ความขัดแย้งในขณะที่คู่กรณีหรือบุคคลอื่นเข้าใจประเด็นที่ตัวเองต้องการสื่อ แต่ถ้อยคำที่นำไปสู่ความขัดแย้งในขณะที่คู่กรณีหรือบุคคลทั่วไปพยายามทำก็คือ การแสดงออกหรือสื่อถ้อยคำที่เจือปนด้วยถ้อยคำที่รุนแรงด้วยการกล่าวถ้อยคำที่สื่อเสียด่าคนอื่นให้เจ็บใจ เสียหน้า หรืออับอาย ผลจากการสื่อในลักษณะดังกล่าวนั่นเองจึงกลายเป็นถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

ความขัดแย้งในมุมมองของวินัย ซึ่งหมายถึง ระเบียบ แบบแผน ข้อปฏิบัติหรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุ และภิกษุณี ใช้เป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งวัตถุประสงค์ประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นมานั้น เพื่อป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ระงับความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้น และได้เกิดขึ้นแล้วในหมู่สงฆ์ด้วย อันจะทำให้เกิดความผาสุก แก่ตนเอง และสังคมส่วนรวม ความขัดแย้งในแง่ของวินัยนั้น เรียกว่า “อธิกรณ์” เมื่อกล่าวโดยสารถะ อธิกรณ์ หมายถึง ปัญหา ข้อพิพาท และเรื่องที่ต้องอภิปราย ซึ่งข้อพิพาทหรือปัญหาในบริบทนี้เป็นคดีของพระเท่านั้น ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงอธิกรณ์ในภาษาพระวินัย จึงเป็นคดีหรือปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์เท่านั้น

วิวาทาธิกรณ์ คือ ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นใดนี้เรียกว่า วิวาทาธิกรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 245)

กล่าวโดยสรุป ความขัดแย้งในมุมมองของธรรม ในทัศนะของผู้เขียนมองความขัดแย้งเป็น 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือ ความขัดแย้งในเชิงสร้างสรรค์และความขัดแย้งในเชิงลบ กล่าวคือ ความขัดแย้งในเชิงสร้างสรรค์ก่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและคนรอบข้าง ตลอดจนสังคมที่อาศัยอยู่ ซึ่งทัศนคติและพฤติกรรมในบางครั้งเกิดความขัดแย้งแล้วก็สามารถหาทางออกได้ในเชิงสมานฉันท์ และประเด็นที่ 2 ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลเสียและบรรยากาศที่ไม่ดีต่อตนเองและสังคม อันเป็นการสะท้อนในลักษณะของความขัดแย้งออกมาในรูปแบบของความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการ ด่าทอ ทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน

4. ความขัดแย้งในโลกใบนี้

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโลกใบนี้นั้น ในทัศนะของผู้เขียนสามารถแบ่งออกเป็น 2 สาเหตุด้วยกัน คือเหตุปัจจัยภายใน กับเหตุปัจจัยภายนอก สาเหตุของปัจจัยภายนอกนั้น มุ่งไปยังสภาพเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม และอำนาจ ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆ ที่คนบนโลกนี้แสดงออกมา ในส่วน

ของเหตุปัจจัยภายในนั้น ผู้เขียนให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และเป็นอุปสรรคตัวสำคัญการเกิดอภัยทาน อย่างไรก็ตามในทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะให้ความสำคัญต่อเหตุปัจจัยเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมองถึงความสำคัญของเหตุปัจจัยภายนอกด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 , หน้า 322) ดังพุทธพจน์ที่วิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งที่ว่าด้วยการวิวาท กล่าวว่

“ถ้าเธอทั้งหลาย พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาท เช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปภายในหรือภายนอกนั้นแล ถ้าเธอทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นไม่ยึดเยื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมมิได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยึดเยื้อต่อไป”

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้หลักคิด เกี่ยวกับการวิเคราะห์เหตุปัจจัย (Source Analysis) ว่าควรวิเคราะห์ทั้งเหตุปัจจัยภายในและเหตุปัจจัยภายนอก จึงจะทำให้กระบวนการในการแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างถูกต้อง

ความขัดแย้งที่เกิดจากภายใน เกิดจากสันดานมนุษย์และสัตว์ในทุกสังคม ความขัดแย้งของมนุษย์ มีพื้นฐานเกิดจากสัญชาตญาณความก้าวร้าว ในขณะที่นักพฤติกรรมศาสตร์ซึ่งต่างศึกษาในเรื่องมนุษย์และความก้าวร้าว ก็ได้ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ความขัดแย้งและการต่อสู้ เป็นกระบวนการเพื่อการทดแทนหรือชดเชย สิ่งที่เป็นสัญชาตญาณก้าวร้าวทำลายล้างมนุษย์ โดยผ่านทางความขัดแย้งหรือการแข่งขัน (Konrad Lorenz, 1969, p.28) สำหรับในทางพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งจะสามารถอธิบายในมุมมองของอภุศลธรรม 2 กลุ่ม คือ อภุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ และปัญญจธรรม ซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะ และทิฎฐิ

อภุศลมูลในทัศนะของพระพุทธศาสนา พลังอำนาจที่ขับเคลื่อนวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์คือพลังแห่งเจตจำนงหรือพลังแห่งกรรม (กัมมมา วตตตี โลโก) ซึ่งกรรมในที่นี้จะมุ่งตรงไปที่ตัวแท้หรือต้นตอของกรรมจริงๆ ได้แก่ เจตนา ความตั้งใจ หรือการเลือกตัดสินใจที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นเอง เจตนาหรือเจตจำนงนี้ จะเป็นตัวชี้นำ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์พร้อมทั้งเป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่าง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเจตนาเป็นตัวแท้ของกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงทำให้กรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ” และในการที่เจตนาแสดงพลังขับเคลื่อนวิถีชีวิตนั้น ก็ได้หมายความว่าดำเนินไปอย่างบริสุทธิ์ หากแต่เป็นพลังที่เคลื่อนไป

ตามอำนาจการชักนำของธรรมที่เป็นคุณสมบัติของจิต (เจตสิก) อีกชั้นหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มกิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล 3 อย่าง คือ โลภะ โทสะ และโมหะ จากหลักการดังกล่าวทำให้ชี้ชัดได้ชัดเจนว่า สาเหตุหรือรากเหง้าที่แท้จริงในกระบวนการเกิดความขัดแย้งนั้น เกิดจากอกุศลมูลนั่นเอง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีจิตโลภวิวาทกัน มีจิตโกรธวิวาทกัน มีจิตหลงวิวาทกันว่า นี่เป็นธรรม นี้อธรรม นี้นิย นี้นิไมชวินัย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 6, หน้า 334)

ปปัญจธรรม “ปปัญจธรรม” นี้ ประกอบไปด้วยหลักธรรมที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ

ตัณหา เป็นที่มาของความขัดแย้ง ซึ่งหมายถึงความอยาก ความอยากในบริบทนี้เป็นความอยากในเชิงลบ คำที่ตรงข้ามกับคำนี้และเป็นไปในเชิงบวก คือ “ธัมมฉันทะ” เมื่อจำแนกนัยของความอยากตามที่ได้มีการนิยามในพระสูตรนั้นจะค่อนข้างกว้าง แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วครอบคลุมถึงความอยากใน 2 ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ ความอยากในวัตถุ ได้แก่ ความอยากได้ ส่วนที่ดีหรือส่วนที่เรียกว่ากามคุณ คือ รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ และความอยากได้ทรัพย์ทั้งส่วนที่เรียกว่า สวิญญานทรัพย์ (ทรัพย์มีชีวิต) และอวิญญานทรัพย์ (ทรัพย์ไม่มีชีวิต) ที่น่าใคร่น่าปรารถนา และความอยากได้ที่เป็นตัวกิเลส (กิเลสกาม) ได้แก่ ความกำหนัด ความพอใจ หรือความปรารถนากามคุณ เป็นต้น

ทิฏฐิ คือ ความเห็น ทิฏฐิในเรื่องนี้ผู้เขียนแสดงให้เห็นถึงในแง่ลบประกอบไปด้วย สักกายทิฏฐิ 20 มิจฉาทิฏฐิ 10 อันตคาหิกทิฏฐิมิวัตถุ 10 จนถึงทิฏฐิ 62 การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิ (ทิฏฐุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นที่แตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเองด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฏฐิ ชนเหล่านั้นย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก” และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฏฐิทั้งหลายว่ายอดเยียม ย่อมทำให้ทิฏฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฏฐินั้นว่าเลว เพราะฉะนั้นสัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29, หน้า 244)

มานะ คือการถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 30, หน้า 103) สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้นำไปสู่การลบหลู่ ดูหมิ่น และเกลียดชังคนอื่น จะเห็นได้ชัดเจนว่า จากกรณี เจ้าศากยยะ มีความถือตัว เผ่าพันธุ์ของตนเองเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดีบริสุทธิ์และวิเศษกว่าคนอื่น ฉะนั้น จึงเป็นไปได้ที่ธิดาภคินีศากยยะจะต้องไปแต่งงานกับพระเจ้าปเสนทิโกศลที่มีที่มาหรือต้นกำเนิดไม่ชัดเจน และในขณะเดียวกันการที่ลูกหลานของเจ้าศากยยะจะไหว้พระเจ้าวิฑูทกะก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้าวิฑูทกะซึ่งเป็นลูกนางทาสจะนั่งตั่งของเจ้าศากยยะก็นับเป็นการกระทำที่น่ารังเกียจ ฉะนั้นจึงต้องใช้ น้ำนมล้างกระทำและแสดงออกในลักษณะนี้ ย่อมนับว่าเป็นการดูหมิ่น ชิงชัง และรังเกียจคนอื่น และการกระทำดังกล่าวนี้เองได้นำไปสู่ “ภาวะแห่งการเกลียดชัง” ที่พระเจ้าวิฑูทกะมีต่อเจ้าศากยยะจนนำไปสู่ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ในที่สุด

ความขัดแย้งที่เกิดจากเหตุปัจจัยภายนอก (วันชัย วัฒนศัพท์, 2547, หน้า 19-22) ผู้เขียนสามารถ สรุปได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูลปัญหาที่จะเกิดขึ้นก็คือการขาดวิจยารณญาณในการกลั่นกรอง เพราะการที่ข้อมูลมีมากมาย ซึ่งสามารถแสวงหาได้จากสื่อสิ่งพิมพ์ หรืออินเทอร์เน็ต ถ้าขาดการกลั่นกรองข้อมูลอย่างมีวิจยารณญาณ หรือขาดการแยกแยะวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้ว ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นเดียวกัน

2. ผลประโยชน์และความต้องการเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Interest Conflict) ได้แก่ ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ

3. ความสัมพันธ์เป็นที่มาของความขัดแย้ง (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ พฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่างๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน และการคาดหวังที่ต่างกัน

4. โครงสร้างเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Structure Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิม ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม (C. Wright mills, 1956, p.45) ซึ่ง C. Wright mills ได้กล่าวว่า ความขัดแย้งเกิดจากการกดขี่ขูดรีด ทางชนชั้นโดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมซึ่งโครงสร้างสังคมมีการแบ่งชนชั้นสูงและเป็นชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด ดังนั้นความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งขัดแย้งกันในผลประโยชน์ของชนชั้นเนื่องจากความสำคัญของชนชั้นที่ก่อตัวขึ้นมากกลายเป็นความขัดแย้ง ได้ทำการจำแนกตัวแปรพื้นฐานของการขัดแย้งว่าความขัดแย้งไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลพวงจากสังคมทุนนิยมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจการกดขี่และการขัดแย้งทางสังคม ซึ่งผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้มีเลนิน (Lenin) และเหมาเจ๋อตุง (Mao Tse-Tung) เป็นต้น

ในขณะที่ ดาร์เรนดอร์ฟ (Ralf dahrendord, 1959, pp. 69-71) บอกว่า ความขัดแย้งทางสังคมเกิดจากการกดขี่ระหว่างกลุ่มต่างๆ แต่แตกต่างจากการกดขี่ทางชนชั้นอย่างแนวคิดของมาร์กซ์ (Marx) และเขามองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องเรื่องผลประโยชน์ในสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จริง แต่แหล่งกำเนิดอันเป็นที่มาของความขัดแย้งในสังคมนั้น เกิดจากการรวมตัวขึ้นเป็นองค์กรของกลุ่มในสังคม เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา มักจะเกิดกลุ่มต่างๆ ที่มีการจัดตั้งองค์กร เช่น กลุ่มสหภาพแรงงาน เพื่อความเสมอภาค เป็นต้น

5. ค่านิยมเป็นที่มาของความขัดแย้ง (value Conflict) ได้แก่ ศาสนา ภาษา ชาติพันธุ์ โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลที่ต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกัน

การที่มนุษย์ไปตัดสินใครคนใดคนหนึ่งที่ไม่ใช่พวกของเรว่าเป็น “ชาวเขา” หรือเรียกคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่พวกของเรว่าเป็น “คนชายขอบ” แล้วตีค่าหรือประเมินคุณค่า “ชาวเขา” ด้อยกว่า

ตัวเอง แล้วพยายามที่จะลดทอนศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของเขาที่ด้อยอยู่แล้วให้ด้อยลงไปเรื่อยๆ เหล่านี้คือ ที่มาของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโลกนี้ มีสามเหตุมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพราะเป็นการประพจน์ที่มีการเจริญจิตและปัญญาในระดับบุคคลและระดับสังคมน้อย เมื่อมนุษย์มีความขัดแย้งกัน มนุษย์เหล่านั้นก็จะแสดงออกทางกายและวาจา ด้วยการกระทำการใดๆ ที่เป็นการล่วงละเมิดคุณธรรมนั้นการแก้ปัญหาความขัดแย้งต้องพัฒนาจิตและเจริญปัญญาทั้งระดับบุคคลและสังคม

5. ปัญหาความขัดแย้งแก้ด้วยหลักพุทธธรรม

1. **ระดับบุคคล** พุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในเรื่องการพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เป็นการพัฒนาให้มีจิตใจที่ดีงาม ความเป็นมิตร มีเมตตา มีความอดทนทางใจต่อความกระทบกระทั่ง ความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ โดยการวางใจตัวเองให้เป็นกลาง ใช้สติปัญญาในการเรียนรู้ และเข้าใจสิ่งทั้งหลายในความเป็นจริง ไตร่ตรองด้วยความรอบคอบ แล้วแสดงออกต่อความขัดแย้งในสถานการณ์นั้นๆ อย่างเข้าใจในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ซึ่งรวมถึงธรรมชาติของความขัดแย้งด้วยการพัฒนาจิตได้ดังกล่าว จะเป็นรากฐานสำคัญในตัวบุคคล ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมดังต่อไปนี้

1.1 **อัปมาทธรรม** หรือ ความไม่ประมาท คือ การมีชีวิตอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือการใช้ชีวิตอยู่เสมอในทางคำสอนของพระพุทธศาสนา จะเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ ในความเป็นจริงโดยทั่วไป เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น สิ่งหนึ่งที่เราจะประสบกันเป็นประจำ คือ เราจะมีสติรู้ตัวน้อยลง หรืออาจจะไม่มีสติเลย เพราะจิตของเราขณะนั้นถูกรบกวนงำด้วย อกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งจะทำให้เรามีปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรวดเร็ว ล่วงละเมิดทางกาย วาจา และใจ ดังนั้นสติจึงเป็นธรรมที่มีความสำคัญอย่างมากในระดับตัวบุคคล ในการจัดการความขัดแย้ง เพราะจะเป็นตัวควบคุมการกระทำ ป้องกันยับยั้งตนเอง ไม่ให้กระทำการใดๆ ที่เป็นการล่วงละเมิดคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะของอารมณ์โกรธ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5, หน้า 265) พระพุทธเจ้า ทรงตรัสไว้ว่า

“บุคคลผู้ไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธ ชื่อว่าย่อมชนะสงครามที่ชนะได้ยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธแล้ว เป็นผู้มีสติ สงบใจไว้ได้ ผู้นั้นชื่อว่าประพจน์ประโยชน์ของคนทั้ง 2 ฝ่าย คือฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น เมื่อผู้นั้นรักษาประโยชน์ของคนทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น คนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรม ย่อมเข้าใจว่าเป็นคนโง่”

จากข้อความข้างต้น การมีสติรักษาตนเอง เท่ากับช่วยรักษาสังคม ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า คำสอนทางพระพุทธศาสนา มองชีวิตด้านในของบุคคล โดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอกคือทางสังคม และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องไปด้วยกัน

สติ หรือ อปัมพาทธรรม กล่าวได้ว่า เป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้เป็นรากฐานในการจัดการความขัดแย้ง เพราะสติจะเป็นตัวที่บั่นทอนรากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ทั้งในส่วนของตัณหา ทิฐิ มานะ และส่วนของโลภะ โทสะ โมหะ โดยจะทำให้เรารู้ตัวอยู่เสมอ ว่าเรากำลังคิดอย่างไรกับสถานการณ์ความขัดแย้ง และควรจะปฏิบัติการหรือจัดการอย่างไร โดยที่จะไม่ทำการล่วงละเมิดคุณธรรมทั้งกาย วาจาและใจ จะเห็นได้ว่า ถ้าเรามีสติคอยควบคุมกำกับแล้ว เท่ากับเรานั้นได้ช่วยรักษาคูณธรรมด้วย สถานการณ์ความขัดแย้งนั้นจะถูกควบคุม ไม่บานปลาย หรือเกิดความรุนแรง และสามารถหาทางออกร่วมกันได้ในที่สุด

1.2 ไตรลักษณ์ เป็นหลักธรรมที่สำคัญในระดับตัวบุคคลเพื่อเน้นให้เข้าใจถึงธรรมชาติของความขัดแย้งอย่างแท้จริง และนำความรู้ที่ได้เป็นประโยชน์ หรือประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ดังต่อไปนี้

1.2.1 อนิจจตา (Impermanence) คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง หลักอนิจจตาสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการตระหนักรู้ถึงความผันผวนปรวนแปรไม่แน่นอน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งได้ การรู้เข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ดำรงอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ จะทำให้เราใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท หรือไม่นิ่งนอนใจ เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นก็ย่อมที่จะปล่อยวางได้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในการเอาชนะ หรือได้มาในสิ่งที่ตนเองพอใจ เพราะทุกสิ่งย่อมมีการเสื่อมสลายไป การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงดังกล่าว จะทำให้ไม่ตกเป็นทาสของความขัดแย้ง หรือความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

1.2.2 ทุกขตา (Conflict) คือ ความเป็นทุกข์ที่เป็นภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป เป็นภาวะที่กดดันฝืนที่มีความขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่สภาพนั้นไม่ได้ อย่างที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความขัดแย้งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ในทางกลับกัน ความเปลี่ยนแปลงนั้นอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งได้เช่นกัน เพราะความคิดหรือการกระทำของมนุษย์นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ความขัดแย้งจึงเป็นลักษณะของธรรมชาติ ดังนั้น การฝืนแบบไม่ยอมรับสภาวะทุกข์หรือสภาวะความขัดแย้งนั้น ย่อมให้ผลร้ายมากกว่าผลดี การรู้จักปรับตัวให้ยอมรับกับสภาพการณ์ความขัดแย้งนั้น ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความขัดแย้ง โดยการรู้เท่าทันและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างให้ตรงตัวเหตุปัจจัย ให้ปฏิบัติต่อสถานการณ์ความขัดแย้งด้วยการศึกษาให้รู้ให้เข้าใจอย่างที่สุด คือ ให้รู้จักปัญหาความขัดแย้ง มิใช่ให้เป็นทุกข์ หรือหนีปัญหา เพื่อปฏิบัติต่อปัญหาความขัดแย้งได้อย่างถูกต้อง

1.2.3 อนัตตา ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง ที่จะสั่งบังคับให้เป็นอย่างไรได้ ความรู้ในหลักอนัตตาที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง คือ การสลายความเป็นอัตลักษณ์

ความยึดมั่นถือมั่น การช่วยเหลือทอนความเห็นแก่ตน เปิดใจกว้างในการยอมรับฟังความเห็น หรือ การกระทำของผู้อื่นสามารถเข้าไปเกี่ยวข้อง พิจารณา และจัดการปัญหาความขัดแย้ง โดยไม่เอา ตัวตน ความอยากของตน ตลอดจนความเห็น ความยึดมั่นถือมั่นของตนเข้าไปตัดสิน แต่จะพิจารณา ไปตามเหตุผล ดังนั้น การรู้หลักก่อนตัดา จะทำให้สลายความเป็นอัตลักษณ์ ความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งถือ ได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการจัดการค้าขัดแย้ง

1.3 ขันติธรรม ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความอดทน คือความอดกลั้นอันเป็น ติบะอย่างยิ่ง ในพระอริยธรรมปิฎกแสดงลักษณะของขันติ คือ ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอด กลั้น ความไม่ดุร้าย ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในความอดทน ที่สมบูรณ์ ขันติจะมืองค์ธรรมเข้ามาประกอบ ได้แก่ อโหสัจเจตสิกที่มีลักษณะอย่างนี้คือ ความไม่คิด ประทุษร้าย กิริยาที่ไม่คิดประทุษร้าย ภาวะที่ไม่คิดประทุษร้าย ความไม่พยายาบาท ความไม่ เบียดเบียน มีความไม่ดุร้าย ไม่พิโรธเป็นเครื่องหมาย มีแบบคายซึ่งจะทำให้เกิดความอดทน

2. ระดับสังคม พุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง แนวคิดหรือหลักธรรมระดับ สังคมนั้น ผู้เขียนหมายถึง หลักธรรมที่มุ่งเน้นในระดับสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง เพื่อหวังให้เกิดผลในทางบวกทั้งต่อกลุ่มบุคคล องค์กร สังคม และประเทศชาติในการจัดการความ ขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยหลักสามัคคีธรรม พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงหลักธรรมที่ชาววัชชีถือ ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จึงทำให้รัฐเข้มแข็ง เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

6. บทสรุป

ในสังคมทุกวันนี้ปัญหาความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งอาจเป็นความขัดแย้ง ระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่มบุคคล ดังนั้นเราควรยอมรับว่าทุกความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นถือว่าเป็น ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติและเป็นปกติที่เกิดขึ้นในทุกสังคม ขณะเดียวกันความขัดแย้งยังมี ปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล โดยทั่วไปความขัดแย้งจะออกมาในรูปแบบเป็นคำพูด หรือไม่เป็นคำพูด หรือแสดงออกในลักษณะการพยายามขัดขวาง บีบบังคับ ทำอันตราย ต่อต้าน เมื่อกล่าวถึงความขัดแย้งแล้วคงไม่มีใครที่จะปรารถนา แต่ก็เป็นการที่หลีกเลี่ยงไม่ได้มนุษย์ยังมีชีวิต อยู่ร่วมกันกับคนอื่น ๆ ในสังคม ฉะนั้นเราจึงควรทำความรู้จักความขัดแย้งและอยู่กับมันให้ได้

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ สาเหตุของปัญหาความ ขัดแย้งสามารถแบ่งตามปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น สาเหตุ ของความขัดแย้งเกิดมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สำหรับปัจจัย ภายในได้แก่ ปปัญจธรรม คือ ตัณหา มานะ ทิฐิ และอกุศลมูล คือโลภะ โทสะ โมหะ โดยทิฐิ ทำ หน้าที่เป็นแกนกลางของปัจจัยภายในที่ทำงานร่วมกันกับอกุศลมูล จะกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้นจนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด และอีกปัจจัยหนึ่งของความขัดแย้งคือ ความขัดแย้งภายนอก คือ ความขัดแย้งด้านข้อมูล ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ความขัดแย้งด้าน ความสัมพันธ์ ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม สำหรับการแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งนั้นได้แก้ไขได้ 2 ระดับ โดยนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ได้ดังนี้

ระดับบุคคล คือ 1. สติ ถ้าเรมสติควบคุมแล้วเท่ากับเรานั้นได้ช่วยรักษาคุณธรรมด้วย สถานการณ์ความขัดแย้งนั้นจะถูกควบคุม ไม่บานปลาย หรือ เกิดความรุนแรง และสามารถหาหนทางออกร่วมกันได้ในที่สุด 2. ไตรลักษณ์เป็นหลักธรรมที่เน้นให้เขาเข้าใจถึงธรรมชาติของความขัดแย้งอย่างแท้จริงและทำให้สลายความเป็นอัตลักษณ์ ความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการจัดการความขัดแย้ง 3. ขันติธรรม มืองค์ธรรมเข้ามาประกอบ ได้แก่ อโหสัจเจตสิกที่สร้างลักษณะอย่างนี้คือ ความไม่คิดประทุษร้าย กิริยาที่ไม่คิดประทุษร้าย ภาวะที่ไม่คิดประทุษร้าย ความไม่พยาบาท ความไม่เบียดเบียน มีความไม่ดูร้าย ไม่พิโรธเป็นเครื่องหมาย มีแบบคยซึ่งจะทำให้เกิดความอดทน

ระดับสังคมเป็นการถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจึงทำให้เข้มแข็ง เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง หลักธรรมนั้นมีชื่อว่า “อปริหานิยธรรม” ธรรมที่ทำให้เจริญโดยส่วนเดียวไม่มีวันเสื่อมไป ประกอบด้วย หมั่นประชุมกันเนื่องนิยต์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่ทำอะไรนอกเหนือจากระเบียบ ข้อบังคับ เคารพให้เกียรติท่านผู้ใหญ่ในที่ประชุม ให้เกียรติแก่สตรีและเด็ก เคารพบูชาปูชนียสถานของชาติ และสุดท้ายคุ้มครองอารักขาผู้ทรงศีล

สำหรับแนวทางได้มาซึ่งลดความขัดแย้งในสังคมให้สังคมสงบ สันติสุข พระพุทธเจ้า ทรงตรัสไว้ว่า ทุกคนในสังคมจะต้องมีจิตใจที่กว้างขวางไม่มีประมาณ มีพรหาวิหารธรรมที่แผ่ไปแบบไม่มีที่สิ้นสุด คือ การมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาต่อกัน ทั้งนี้เราควรจะเริ่มต้นที่การมองผู้อื่นและสรรพสิ่งที่มีอยู่รอบๆ ตัวเราในแง่ดี จากนั้นจะต้องแผ่แผ่ตามหลักสาราณียธรรมไปยังทุกสรรพสิ่ง มีความเพียรพยายามชวนชวนให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่นทันทีเมื่อมีโอกาส เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน แสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ และวางใจเป็นกลางมองสิ่งต่างๆ ทั้งหลายตามความเป็นจริง และควรเลือกปฏิบัติหรือแสดงออกถึงความมีเมตตาในเวลาปกติหรือเหตุการณ์ทั่วไป ควรแสดงออกหรือปฏิบัติถึงความมีมุทิตาในเวลาที่ดีหรือประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

เล่มที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รอฮีม ปรามาส. (2547). **สงครามอนาคต และนวัตกรรมทางการทหาร.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2547). **ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ศุภกฤต เทศอำจร. (2560). ความขัดแย้งในสังคมไทยกับรูปแบบการจัดการความขัดแย้ง
ในอปถณกสูตร. การประชุมวิชาการระดับชาติ “การบูรณาการพระพุทธศาสนากับ
ศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน ในประชาคมอาเซียน เล่ม 2”.
- C. Wright mills. (1956). **The Power Elite**. New York: Oxford University.
- Konrad Lorenz. (1969). **on Aggression**. New York: Bantam.
- Ralf dahrendord. (1959). **Class and Class Conflict in Industrial Society**. California
Stanford University.
- Thoresten Sellin. (1938). **Culture Conflict and crime**. New York: Socail Science
Research Council.

